

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Π.Μ.Σ. Πολιτική επιστήμη και ιστορία

Φυσικό Δίκαιο και νεωτερικό κράτος

Εντεταλμένος διδάσκων: Φρέντυ Σταϊνχάουερ

Θωμά Ακινάτη: Θεολογική Σύνοψη (Summa Theologica)

Αποσπάσματα (επιλογή- μετάφραση από τα αγγλικά Φ.Σ.)

Πρώτη δευτέρας (Prima Secundae, Ia Iae), ερώτημα (quaestio) 94: Ο φυσικός νόμος

Ερχόμαστε στη συνέχεια [του αιώνιου νόμου] στο φυσικό νόμο. Εδώ υφίστανται έξι πράγματα προς εξέταση:

- 1.Τί είναι ο φυσικός νόμος
- 2.Ποιές είναι οι επιταγές του φυσικού νόμου
- 3.Εάν όλες οι ενάρετες πράξεις ανήκουν στον φυσικό νόμο
- 4.Εάν ο φυσικός νόμος είναι ίδιος για όλους τους ανθρώπους
- 5.Εάν μεταλλάσσεται
- 6.Εάν μπορεί ν'απαλειφθεί από το ανθρώπινο πνεύμα.

Άρθρο (articulus) I: Εάν ο φυσικός νόμος είναι έξι (συνήθεια)

Φαίνεται πως ο φυσικός νόμος είναι μια έξι.

Αντίρρηση (objectio) 1: Καθώς λέει ο Φιλόσοφος [Αριστοτέλης], υφίστανται τρία πράγματα στην ψυχή: ισχύς, έξι και πάθος¹. Όμως ο φυσικός νόμος δεν είναι μια από τις δυνάμεις της ψυχής: ούτε είναι ένα πάθος, όπως μπορούμε να δούμε εξετάζοντας τα πάθη ένα-ένα. Άρα ο φυσικός νόμος είναι μια έξι.

Αντίρρηση 2: Επιπλέον ο [Μέγας] Βασίλειος λέει πως η 'σύνειδηση' ή 'synderesis' είναι ένα είδος έξις, όπως σημειώσαμε στο Πρώτο Μέρος. Άρα ο φυσικός νόμος είναι μια έξι.

Αντίρρηση 3: Επιπλέον, ο φυσικός νόμος παραμένει πάντα στον άνθρωπο, όπως θα δειχτεί παρακάτω². Όμως ο λόγος του ανθρώπου, στον οποίο ανήκει ο νόμος, δεν εμπλέκεται πάντα στη σκέψη του φυσικού νόμου. Άρα ο φυσικός νόμος δεν είναι μια πράξη, αλλά μία έξι.

---

¹ Ηθικά Νικομάχεια, 1105b20

² Βλ. άρθρο 6

Από την άλλη όμως (sed contra): Ο Αυγουστίνος στο *De bono conjugali*, λέει πως ‘μία έξη είναι αυτό μέσω του οποίου γίνεται κάτι όταν είναι ανάγκη’. Όμως ο φυσικός νόμος δεν είναι τούτου του είδους, καθώς υφίσταται στα παιδιά και τους καταραμένους, οι οποίοι δεν μπορούν να δράσουν δι’ αυτού. Άρα ο φυσικός νόμος δεν είναι έξη.

Απόκριση (responsio): Κάτι μπορεί να αποκληθεί έξη κατά δύο τρόπους. Με τον ένα, καθεαυτός και στην ουσία του, και κατ’ αυτόν τον τρόπο ο φυσικός νόμος δεν είναι έξη. Διότι δηλώθηκε παραπάνω ότι ο φυσικός νόμος είναι κάτι που αποτελείται από το Λόγο, ακριβώς όπως μια πρόταση είναι είδος έργου του Λόγου. Όμως αυτό που κάνει κάποιος δεν είναι το ίδιο με αυτό με το οποίο το κάνει· καθώς κάποιος φτιάχνει έναν καλογραμμένο λόγο μέσω της συνήθειας της γραμματικής¹. Αφού, λοιπόν, μια έξη είναι αυτό δια του οποίου δρούμε, ένα νόμος δεν μπορεί να είναι πραγματικά και κατ’ ουσίαν έξη. Κατά τον άλλο τρόπο, κάτι που υποστηρίζουμε από έξη μπορεί ν’ αποκληθεί έξη, ακριβώς όπως αυτό που υποστηρίζουμε από πίστη το λέμε πίστη. Και κατά τον δεύτερο αυτό τρόπο, εφόσον οι επιταγές του φυσικού νόμου μερικές φορές υφίστανται επισταμμένη εξέταση από τον Λόγο, ενώ μερικές φορές βρίσκονται σε αυτόν μόνο λόγω έξης, ο φυσικός νόμος μπορεί ν’ αποκληθεί έξη: ακριβώς όπως στα θεωρητικά ζητήματα, οι μη αποδείξιμες αρχές δεν είναι η ίδια η έξη βάσει της οποίας στηριζόμαστε σε τούτες τις αρχές, αλλά είναι οι αρχές στις οποίες στηριζόμαστε από έξη.

Προς (ad) I: Ο Φιλόσοφος εδώ στοχεύει να εξετάσει το γένος της αρετής· και εφόσον είναι σαφές πως η αρετή είναι η οδηγητική αρχή της πράξης, αναφέρει μόνο τα πράγματα που είναι οι οδηγητικές αρχές της ανθρώπινης πράξης: δηλαδή τις δυνάμεις, τις έξεις και τα πάθη. Όμως υπάρχουν και άλλα πράγματα στην ψυχή πέρα από αυτά τα τρία: παραδείγματος χάρη, κάποιες πράξεις, όπως το ‘θέλει’ στο πρόσωπο που θέλει· και τα ‘γνωστά πράγματα’ σε εκείνον που γνωρίζει· επιπλέον οι δικές της φυσικές ιδιότητες είναι στην ψυχή, όπως η αθανασία και άλλα τέτοια πράγματα.

Προς II: Η συνείδηση (synderesis) αποκαλείται ‘ο νόμος του πνεύματός μας’, εφόσον είναι μια έξη που περιέχει τις επιταγές του φυσικού δικαίου, οι οποίες είναι οι πρώτες αρχές των ανθρωπίνων πράξεων.

Προς III: Τούτο το επιχείρημα αποδεικνύει πως ο φυσικός νόμος τηρείται από έξη· και αυτό το αποδεχόμαστε.

Ως προς το επιχείρημα από την άλλη όμως, πρέπει να ειπωθεί πως ένα άνθρωπος είναι μερικές φορές ανίκανος να χρησιμοποιήσει εκείνο που σε αυτόν είναι έξη, λόγω κάποιων εμποδίων: για παράδειγμα, ένα άνθρωπος δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει την έξη της επιστήμης διά του Λόγου εξ’ αιτίας του ότι κοιμάται· και παρομοίως ένα παιδί δεν μπορεί να κάνει χρήση του συλλογισμού βάσει πρώτων αρχών, εξ’ αιτίας της υστέρησής του σε έτη ή ακόμα και του φυσικού νόμου που είναι εντός του από έξη.

Άρθρο 2: Εάν ο φυσικός νόμος περιέχει αρκετές διδαχές ή μόνο μια

Φαίνεται πως ο φυσικός νόμος δεν περιέχει αρκετές διδαχές, αλλά μόνο μία

---

¹ *Ηθικά Νικομάχεια*, 1105b5

Αντίρρηση 1: Διότι ο νόμος είναι ένα είδος διδαχής, όπως σημειώσαμε πιο πάνω¹. Εάν λοιπόν υφίστανται πολλές διδαχές στον φυσικό νόμο, θα επακολουθούσε πως υφίστανται πολλοί φυσικοί νόμοι.

Αντίρρηση 2: Επιπλέον ο φυσικός νόμος είναι συνακόλουθος με την ανθρώπινη φύση. Όμως η ανθρώπινη φύση ως σύνολο είναι μία, και πολλαπλή στα μέρη της. Άρα, είτε υπάρχει μόνο μία διδαχή του φυσικού νόμου, λόγω της ενότητας του συνόλου, είτε υπάρχουν πολλές, σύμφωνα με τα πολλαπλά μέρη, της ανθρώπινης φύσης· στην περίπτωση αυτή, ακόμα και πράγματα που ανήκουν σε μία λάγνα κλίση θα ανήκαν στον φυσικό νόμο.

Αντίρρηση 3: Επιπλέον, ο νόμος είναι κάτι που ανήκει στο Λόγο, όπως αναφέραμε παραπάνω². Όμως ο Λόγος στον άνθρωπο είναι μόνον ένας. Άρα υπάρχει μόνο μία διδαχή στον φυσικό νόμο.

Από την άλλη όμως: Οι διδαχές του φυσικού λόγου στον άνθρωπο βρίσκονται σε σχέση με πρακτικά ζητήματα όπως οι πρώτες αρχές στα ζητήματα της απόδειξης. Όμως υφίστανται αρκετές μη αποδείξιμες πρώτες αρχές. Άρα υφίστανται επίσης και αρκετές διδαχές του φυσικού νόμου.

Απόκριση: Καθώς δηλώσαμε παραπάνω, οι διδαχές του φυσικού νόμου είναι ως προς τον πρακτικό λόγο αυτό που είναι οι πρώτες αρχές για τον θεωρητικό Λόγο, καθώς και οι δύο είναι αυταπόδεικτες αρχές. Τώρα κάτι λέγεται αυταπόδεικτο με δύο τρόπους: με τον ένα τρόπο, καθεαυτό και, κατά τον άλλο τρόπο, σε σχέση με εμάς. Μια πρόταση λέγεται πως είναι αυταπόδεικτη καθεαυτή εάν το κατηγορήμα της περιέχεται στην ιδέα του ζητήματος· παρότι μπορεί να συμβεί κάποιος που δεν γνωρίζει τον ορισμό του ζητήματος να μη γνωρίζει πως η πρόταση είναι αυταπόδεικτη υπό αυτή την έννοια. Παραδείγματος χάρη, η πρόταση ‘ο άνθρωπος είναι ένα έλλογο ον’, είναι καθεαυτή αυταπόδεικτη στην ίδια της τη φύση εφόσον οποιοσδήποτε λέει ‘άνθρωπος’ λέει ‘ένα ορθολογικό ον’· όμως σε κάποιον που δεν γνωρίζει τί είναι ένας άνθρωπος η πρόταση αυτή δεν είναι αυτονόητη. Έτσι γίνεται ώστε, όπως λέει ο Βοήθιος, κάποια αξιώματα ή προτάσεις είναι γενικά αυταπόδεικτα στο καθένα· και αυτού του είδους είναι οι προτάσεις των οποίων οι όροι είναι γενικά αυτονόητοι σε όλους τους ανθρώπους: για παράδειγμα πως ‘κάθε σύνολο είναι μεγαλύτερο από το μέρος του’ και ‘δύο πράγματα που ισούνται με το ίδιο πράγμα είναι ίσα μεταξύ τους’. Όμως κάποιες προτάσεις είναι αυτονόητες μόνο στους σοφούς, που κατανοούν τί σημαίνουν οι όροι της πρότασης. Έτσι σε αυτόν που κατανοεί πως ένα άγγελος δεν είναι ένα σώμα, είναι αυτονόητο πως ένας άγγελος δεν περιορίζεται σε ένα συγκεκριμένο μέρος· όμως τούτο δεν είναι εναργές στον αμόρφωτο, που δεν μπορεί να το σύλλάβει.

Τώρα μια κάποια τάξη πρέπει να βρίσκεται σε εκείνα τα πράγματα που υπόκεινται στην κατανόηση της ανθρωπότητας. Διότι αυτό που εμπίπτει πρώτο στην κατανόηση είναι το ‘ον’, η ιδέα του οποίου βρίσκεται άρρητη σε όλα τα πράγματα που κατανοούμε. Και έτσι η πρώτη μη αποδείξιμη αρχή, στηριγμένη στην ιδέα του ‘όντος’ και του ‘μη-όντος’ είναι πως ‘ταυτόχρονα το ίδιο πράγμα δεν μπορεί να καταφάσκει και να αρνείται’, και πάνω σε αυτή την αρχή στηρίζονται όλες οι άλλες αρχές, καθώς λέει ο Φιλόσοφος στο *Μετά τα Φυσικά Δ’*.³ Όμως ως ‘ον’ είναι το πρώτο πράγμα που εμπίπτει απολύτως στην αντίληψη, έτσι το ‘αγαθό’ είναι το πρώτο πράγμα που εμπίπτει στην αντίληψη του πρακτικού Λόγου, η οποία

---

¹ *Ia Hae* 92:2

² *Ia Hae* 90:1

³ *Μετά τα Φυσικά Δ’*: 3 1005b29

κατευθύνεται προς της πράξη, εφόσον ο κάθε δρων δρα χάρις ενός τέλους που έχει το χαρακτήρα του αγαθού. Η πρώτη αρχή του πρακτικού Λόγου, δηλαδή ‘αγαθό είναι αυτό που επιδιώκουν όλα τα πράγματα’ στηρίζεται στην έννοια του αγαθού. Η πρώτη διδαχή του νόμου, λοιπόν, είναι πως ‘οφείλουμε να πράττουμε και να επιδιώκουμε το αγαθό, και ν’αποφεύγουμε το κακό’. Όλες οι άλλες αρχές του φυσικού νόμου στηρίζονται σε αυτήν, έτσι, οτιδήποτε ο πρακτικός λόγος αντιλαμβάνεται ως ανθρώπινα αγαθά {η δεινά} ανήκουν στις διδαχές του φυσικού νόμου ως πράγματα που πρέπει να γίνουν ή ν’αποφευχθούν.

Εφόσον, όμως, το αγαθό έχει το χαρακτήρα ενός τέλους και το δεινό είναι το αντίθετό του, συνάγεται πως όλα εκείνα τα πράγματα προς τα οποία ο άνθρωπος έχει μια φυσική κλίση κατανοούνται φυσικά από το Λόγο ως αγαθά, και συνεπώς ως πράγματα που πρέπει να επιδιώκονται, και τα αντίθετά τους ως δεινά, και ως αντικείμενα προς αποφυγή. Η τάξη των επιταγών του φυσικού νόμου είναι λοιπόν σύμφωνη με την τάξη των φυσικών μας κλίσεων. Για έναν άνθρωπο υπάρχει, πρώτον με κλίση προς το αγαθό σύμφωνα με τη φύση την οποία έχει κοινή με όλες τις υποστάσεις: δηλαδή, στο μέτρο που κάθε υπόσταση επιδιώκει την διατήρηση του όντος της σύμφωνα με τη φύση της· και σύμφωνα με τούτη την κλίση οτιδήποτε αποτελεί μέρος της διατήρησής της ανθρώπινης ζωής ανήκει στον φυσικό νόμο, και οτιδήποτε την εμποδίζει είναι ενάντιο σε αυτόν. Δεύτερον, υπάρχει στον άνθρωπο μια κλίση προς κάποιους συγκεκριμένους στόχους τους οποίους έχει εκ φύσεως κοινούς με τα άλλα ζώα· και, σύμφωνα με αυτή την κλίση, ‘αυτά τα πράγματα που δίδαξε η φύση σε όλα τα ζώα’ λέγονται πως ανήκουν στο φυσικό νόμο, όπως η ένωση του αρσενικού με το θηλυκό και την εκπαίδευση των νέων και παρόμοια πράγματα. Τρίτον, υπάρχει στον άνθρωπο μια κλίση προς αγαθά ειδικά δικά του, που ανήκουν στην ορθολογική του φύση. Έτσι ο άνθρωπος έχει μια φυσική κλίση να γνωρίζει την αλήθεια σχετικά με το Θεό και να ζει στην κοινωνία: παραδείγματος χάρι να καταφρονά την άγνοια, να αποφεύγει να προσβάλλει αυτούς με τους οποίους πρέπει να ζει, και άλλα τέτοια πράγματα.

Προς 1: Όλες οι διδαχές του νόμου της φύσης έχουν τον χαρακτήρα του ενός φυσικού νόμου στο μέτρο που όλα μπορούν να αναφερθούν [αναχθούν] στην πρώτη επιταγή {δηλ, την επίτευξη του αγαθού και την αποφυγή του κακού}.

Προς 2: Όλες οι κλίσεις οποιουδήποτε μέρους της ανθρώπινης φύσης, για παράδειγμα, τα λάγνα και τα οξύθυμα μέρη, στο μέτρο που διέπονται από τον Λόγο, μετέχουν στο φυσικό νόμο, και ανάγονται στην πρώτη διδαχή, καθώς αυτή δηλώνεται στο σώμα του άρθρου. Ακολούθως, οι διδαχές του φυσικού νόμου είναι αφεαυτές πολλές, αλλά παρ’όλα αυτά μοιράζονται την ίδια κοινή ρίζα.

Προς 3: Παρότι ο λόγος απ’εαυτός είναι ένας, δεν σημαίνει λιγότερο πως κατευθύνει όλα τα πράγματα που σχετίζονται με τον άνθρωπο. Σύμφωνα με αυτό, οτιδήποτε μπορεί να επιτάσσεται από τον λόγο περιέχεται στο νόμο του λόγου.

Άρθρο 3: Εάν όλες οι ενάρετες πράξεις επιτάσσονται από τον φυσικό νόμο

Φαίνεται πως όλες οι ενάρετες πράξεις δεν επιτάσσονται από τον φυσικό νόμο.

Αντίρρηση 1: Διότι, όπως δηλώθηκε παραπάνω, ανήκει στη φύση του νόμου να κατευθύνεται προς το κοινό καλό¹. Όμως πολλές ενάρετες πράξεις κατευθύνονται προς το ιδιωτικό καλό κάποιου, όπως είναι ιδιαίτερα σαφές στην περίπτωση των πράξεων αυτοσυγκράτησης. Άρα δεν υπόκεινται όλες οι ενάρετες πράξεις στον φυσικό νόμο.

Αντίρρηση 2: Επιπλέον, κάθε αμαρτία είναι το αντίθετο κάποιας ενάρετης πράξης. Εάν λοιπόν όλες οι ενάρετες πράξεις ανήκουν στον φυσικό νόμο, φαίνεται να συνάγεται πως όλες οι αμαρτίες είναι ενάντιες στη φύση· ενώ τούτο λέγεται πράγματι μόνο για κάποιες συγκεκριμένες αμαρτίες.

Αντίρρηση 3: Επιπλέον, αυτά τα πράγματα που είναι σύμφωνα με τη φύση είναι κοινά σε όλους τους ανθρώπους. Όμως οι ενάρετες πράξεις δεν είναι κοινές σε όλους τους ανθρώπους, διότι κάτι που είναι αρετή σε έναν μπορεί να είναι ένα ελάττωμα στον άλλο. Άρα δεν επιτάσσονται όλες οι ενάρετες πράξεις από το φυσικό νόμο.

Από την άλλη όμως: Ο {Ιωάννης} Δαμασκηνός λέει πως ‘οι αρετές είναι φυσικές’. Άρα οι ενάρετες πράξεις υπόκεινται επίσης στον φυσικό νόμο.

Απόκριση: Μπορούμε να μιλήσουμε για τις ενάρετες πράξεις κατά δύο τρόπους: με τον ένα τρόπο, στο μέτρο που είναι εν γένει ενάρετες· με τον άλλο, στο μέτρο που είναι πράξεις ενός κάποιου συγκεκριμένου είδους². Εάν, λοιπόν, μιλάμε για ενάρετες πράξεις θεωρούμενες απλά ως ενάρετες, όλες οι ενάρετες πράξεις ανήκουν στο φυσικό νόμο. Διότι ειπώθηκε πως οτιδήποτε προς το οποίο έχει κλίση ο άνθρωπος σύμφωνα με τη φύση του ανήκει στο φυσικό νόμο. Τώρα κάθε πράγμα τείνει φυσικά προς ένα τρόπο πράξης που είναι κατάλληλο γι’ αυτό ανάλογα με τη μορφή του: παραδείγματος χάρη η φωτιά τείνει να δίνει ζέστη. Άρα, εφόσον η ορθολογική ψυχή είναι η προσίδια μορφή του ανθρώπου, υπάρχει στον κάθε άνθρωπο μια φυσική κλίση να δρα σύμφωνα με τον Λόγο· και τούτο είναι να δρα σύμφωνα με την αρετή³. Έτσι εξεταζόμενες, λοιπόν, όλες οι ενάρετες πράξεις επιτάσσονται από τον φυσικό νόμο, εφόσον ο Λόγος του καθενός ανθρώπου του λέει φυσικά να πράξει ενάρετα. Όμως εάν μιλάμε για ενάρετες πράξεις θεωρούμενες ειδικά –θεωρούμενες δηλαδή στο δικό τους είδος-, δεν επιτάσσονται όλες οι ενάρετες πράξεις από τον φυσικό νόμο, καθώς πολλά πράγματα γίνονται ενάρετα προς τα οποία δεν υφίσταται υπό μια πρωταρχική έννοια μια τάση να γίνουν από τη φύση, όμως τα οποία, μέσω της έρευνας του Λόγου, βρέθηκαν από τους ανθρώπους ωφέλιμα ώστε αυτοί να ζουν καλά.

Προς 1: Η αυτοσυγκράτηση υπεισέρχεται σε σχέση με τις φυσικές ορέξεις για τροφή, ποτό και σεξουαλική επαφή, οι οποίες πράγματι κατευθύνονται στο φυσικό κοινό καλό, ακριβώς όπως τα άλλα πράγματα του νόμου κατευθύνονται προς το ηθικό κοινό καλό.

Προς 2: Με ‘φύση’ του ανθρώπου, μπορεί να εννοούμε είτε αυτό που είναι ιδιαίτερο στον άνθρωπο· και, σύμφωνα με αυτή την έννοια, όλες οι αμαρτίες, καθώς είναι ενάντιες στο Λόγο, είναι επίσης ενάντιες στη φύση, καθώς καθιστά σαφές ο Δαμασκηνός: ή μπορούμε να εννοούμε τη φύση που είναι κοινή στον άνθρωπο και στα άλλα ζώα· και με αυτή την έννοια μπορούμε να λέμε πως κάποιες συγκεκριμένες αμαρτίες είναι ενάντια στη φύση: για

---

¹ *1a IIae* 90:2

² *Ηθικά Νικομάχεια* B, 4, 1105b5

³ στο ίδιο, A, 7, 1098a16

παράδειγμα η σεξουαλική επαφή μεταξύ αντρών, που βαίνει ενάντια στην επαφή του αρσενικού και του θηλυκού που είναι κοινή σε όλα τα ζώα, λέγεται πως είναι μια αβελτηρία ενάντια στη φύση.

Προς 3: Τούτο το επιχείρημα είναι έγκυρο σε σχέση με πράξεις θεωρούμενες καθεαυτές. Όμως είναι εξαιτίας των διαφόρων συνθηκών των ανθρώπων [και όχι εξαιτίας της φύσης των ίδιων των πράξεων] που κάποιες πράξεις είναι ενάρετες για μερικούς, ως κατάλληλες και ταιριαστές γι' αυτούς, ενώ κακές για άλλους, ως ακατάλληλες γι' αυτούς.

[...]

Δευτέρα δευτέρας (Secunda Secundae, Πα Παε), ερώτημα 57: Περί δικαίου

Εδώ υπάρχουν τέσσερα πράγματα προς εξέταση:

1. Το εάν το δίκαιο είναι το αντικείμενο της δικαιοσύνης
2. Εάν το δίκαιο διαιρείται ορθώς σε φυσικό και θετικό δίκαιο
3. Εάν το jus gentium είναι το ίδιο όπως το φυσικό δίκαιο
4. Εάν το πατρικό δίκαιο και το κυριαρχικό [επί δούλων] δίκαιο θα έπρεπε να διακριθούν ως διακριτά είδη δικαίου

[...]

Άρθρο 2: Εάν το δίκαιο χωρίζεται κατάλληλα σε φυσικό δίκαιο και θετικό δίκαιο

Φαίνεται πως το δίκαιο δεν χωρίζεται κατάλληλα σε φυσικό δίκαιο και θετικό δίκαιο.

Αντίρρηση 1: Διότι αυτό που είναι φυσικό είναι αμετάβλητο, και το ίδιο για όλους τους ανθρώπους. Όμως τίποτα αυτού του είδους δεν βρίσκεται στις ανθρώπινες υποθέσεις, καθώς όλοι οι κανόνες του ανθρώπινου δικαίου λανθάνουν σε κάποιες περιπτώσεις, ούτε έχουν ισχύ παντού. Άρα δεν υπάρχει ένα τέτοιο πράγμα όπως το φυσικό δίκαιο.

Αντίρρηση 2: Επιπλέον, κάτι καλείται 'θετικό' όταν τίθεται από την ανθρώπινη βούληση. Όμως κάτι δεν είναι δίκαιο απλά επειδή τίθεται από την ανθρώπινη θέληση· ειδάλως ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε να ήταν άδικος. Εφ' όσον, λοιπόν, το 'δίκαιο' και το 'ορθό' είναι το ίδιο, φαίνεται πως δεν υπάρχει θετικό δίκαιο.

Αντίρρηση 3: Επιπλέον, το Θεϊκό δίκαιο δεν είναι φυσικό δίκαιο, εφόσον εκτείνεται πέρα από την ανθρώπινη φύση. Παρομοίως, δεν είναι ούτε θετικό δίκαιο, εφόσον δεν θεμελιώνεται στην ανθρώπινη αυθεντία, αλλά στην Θεία αυθεντία. Άρα το δίκαιο δεν διαιρείται κατάλληλα σε φυσικό και θετικό.

Από την άλλη όμως: Ο Φιλόσοφος λέει στην *Ηθική Ε'* πως 'της πολιτικής δικαιοσύνης, μέρος είναι φυσικό, μέρος νομικό'¹, δηλαδή εδραιώνεται με τον {θετικό} νόμο.

Απόκριση: Όπως δηλώθηκε παραπάνω², μία δίκαιη ή ορθή πράξη είναι μία που 'διευθετείται' σε κάποιον άλλο βάσει κάποιου είδους ισότητας. Όμως κάτι μπορεί να διευθετείται στον άνθρωπο κατά δύο τρόπους. Κατά τον ένα τρόπο, από την ίδια του τη φύση, όπως όταν δίνει κάτι έτσι ώστε να λάβει πίσω μια ισοδύναμη ποσότητα· και τούτο καλείται φυσικό δίκαιο. Κατά έναν άλλο τρόπο, όταν κάτι διευθετείται ή αναλογεί προς κάποιον άλλο μέσω μιάς συμφωνίας, ή με αμοιβαία συγκατάθεση, όπως όταν κάποιος δηλώνει ικανοποιημένος όταν λαμβάνει μια συνομολογούμενη ποσότητα {σε αντάλλαγμα κάποιου άλλου πράγματος}. Τούτο μπορεί να γίνει κατά δύο τρόπους. Με τον ένα τρόπο με κάποιο ιδιωτικό διακανονισμό: δηλαδή με έναν διακανονισμό που συνάπτεται μεταξύ ιδιωτικών προσώπων·

---

¹ *Ηθικά Νικομάχεια*, 1134b18

² Άρθρο I

κατά τον άλλο τρόπο με μια δημόσια συμφωνία, όπως όταν όλος ο λαός συμφωνεί πως η αξία κάποιου πράγματος πρέπει να τεθεί με τον ίδιο τρόπο έως εάν να είχε διευθετηθεί και συνομολογηθεί μεταξύ ενός προσώπου και ενός άλλου, ή όταν επιτάσσεται από τον ηγεμόνα που έχει την ευθύνη του λαού και φέρει το δημόσιο πρόσωπο· και αυτό καλείται θετικό δίκαιο.

Προς 1: Αυτό που είναι φυσικό προς κάτι που έχει μια αμετάβλητη φύση πρέπει όντως να είναι το ίδιο πάντα και παντού. Όμως η φύση του ανθρώπου είναι μεταβλητή, και έτσι αυτό που είναι φυσικό στον άνθρωπο μπορεί μερικές φορές να υστερεί. Έτσι η πρακτική του να αποδίδεις ένα καταπίστευμα σε έναν δικαιούχο έχει τη βάση του στη φυσική ισότητα, και εάν η ανθρώπινη φύση ήταν πάντα δίκαια, θα έπρεπε να γινόταν πάντα αυτό. Όμως εφ'όσον συμβαίνει η βούληση του ανθρώπου να εξαχρειώνεται, υπάρχουν ορισμένες περιπτώσεις στην οποίες το καταπίστευμα δεν πρέπει να επιστρέφεται, όπως όταν ένας άνθρωπος με διεστραμμένη θέληση θα κάνει κακή χρήση του καταπιστεύματος: όταν παραδείγματος χάρη ένας τρελός ή ένας εχθρός της πολιτείας θα ζητούσε την επιστροφή των όπλων του¹.

Προς 2: Η ανθρώπινη βούληση μπορεί να κάνει το οτιδήποτε δίκαιο με κοινή συγκατάθεση, υπό τον όρο πως το εν λόγω πράγμα δεν έχει κάτι καθεαυτό αποκρουστικό στην φυσική δικαιοσύνη· και ο θετικός νόμος έχει τη θέση του σε ζητήματα αυτού του είδους. [...] Όμως εάν κάτι είναι αφεαυτό αποκρουστικό στο φυσικό δίκαιο, η ανθρώπινη βούληση δεν μπορεί κατ'ουδένα τρόπο να το καταστήσει δίκαιο: παραδείγματος χάρη κυρήσσοντας ότι είναι νόμιμο να κλέβουμε ή να διαπράτουμε μοιχεία. Έτσι λέγεται στον *Ισαΐα* 10:1 'Αλλοί σε αυτούς που έχουν στρεβλούς νόμους'.

Προς 3: Το Θεϊκό δίκαιο είναι αυτό που κοινοποιείται θεϊκά. Τέτοια πράγματα είναι εν μέρει αυτά που είναι φυσικώς δίκαια αλλά των οποίων η δικαιοσύνη κρύβεται από τους ανθρώπους, και ενμέρει αυτά που έχουν γίνει απλά μέσω Θεϊκής θέσπισης. Άρα και το Θεϊκό δίκαιο μπορεί να χωριστεί σε σχέση με αυτά τα δύο πράγματα κατά τον ίδιο τρόπο που μπορεί να χωριστεί και το ανθρώπινο. Διότι ο Θεϊός νόμος επιτάσσει ορισμένα πράγματα επειδή είναι αγαθά, και απαγορεύει ορισμένα άλλα διότι είναι κακά, ενώ άλλα πράγματα είναι αγαθά μόνο επειδή επιτάσσονται και κακά διότι είναι απαγορευμένα.

Τα κείμενα σε αγκύλες είναι του μεταφραστή.

Τα κείμενα σε {} του επιμελητή.

Για τη μετάφραση χρησιμοποιήθηκε η έκδοση:

Aquinas, *Political writings*, ed. by R.W. Dyson, Cambridge U.P., Cambridge 2002

---

¹ Βλ. Πλάτων, *Πολιτεία* 331c